

קדושת עיירות המוקפות חומה *

הנה בכתובות דף מ"ה, ב בדיבור המתחיל 'על, כתבו התוספות בלשון זו: "דהא עיירות המוקפות חומה משתלחין מצורעים מהם כדאמרינן במסכת כלים וכשהיא רובה עכו"ם אין משתלחין משום דבטלה קדושת חומה". והנה משטף לשונם מתקבל הרושם, שדבר זה דעיר המוקפת חומה שנעשית לרוב עכו"ם בטלה ממנה קדושת חומה, הוא משנה מפורשת באיזה מקום, ובאמת אין לזה שום מקור כלל. ועיין מה שכתב בזה במנחת חינוך מצווה קעא.

ויש לתמוה טובא על שיטת התוספות, דעיר שרובה עכו"ם בטלה ממנה קדושת ערי חומה, מהא דאיתא בערכין דף לב, ב פלוגתא — אם בביאתן בימי עזרא היה קידוש ערי חומה אם לאו משום דקדושה ראשונה קידשה לשעתה וקידשה לעתיד לבוא. ולפי דעת התוספות, הא אפילו נימא דקידשה לעתיד לבוא, מכל מקום הא בימי חורבן בית ראשון בוודאי היו בכל העיירות המוקפות חומה רוב עכו"ם, ואם כן בטלה קדושתם מטעם זה. ודוחק לומר, דאף לדעת התוספות דעיר שרובה עכו"ם בטלה קדושת חומה, מכל מקום כשחוזרת להיות עיר שרובה ישראל אינה צריכה קידוש חדש, אלא הקידוש הישן חוזר לתקפו הראשון. אבל אם נימא דקדושה ראשונה לא קידשה לעתיד לבוא, צריך קידוש חדש בימי עזרא. — כל זה אינו נראה, דלדעת התוספות דסבירא להו דרוב עכו"ם מבטל את הקדושה של עיירות המוקפות חומה, ברור דבעינן קידוש חדש כמו למאן דאמר קדושה ראשונה לא קידשה לעתיד לבוא.

והנה איתא בירושלמי מגילה פ"א ה"א, "חרב הכרך ונעשה של עכו"ם איתא חמי בו אינו קורין ובחוצה לו קורין", וכתב הגר"א בביאוריו לאורח חיים סי' תרפח אוק"ב דמשום הכי קאמר בירושלמי דבו אינו קורין, משום דרובה עכו"ם בטלה קדושת חומה, כדעת התוספות בכתובות הנ"ל. אם כן יוצא דשיטת התוספות דרוב עכו"ם מבטל קדושת חומה מתבארת מן הירושלמי הנ"ל. ושמעתי להקשות בשם הגאון ר' מנחם זמבה הי"ד, אם כל הטעם הוא אך ורק משום דנעשה של גויים, וזה מבטל קדושת חומה, אם כן למאי נקט חרב הכרך הא אפילו לא חרב הכרך גם כן בטל מניה קדושת חומה משום דנעשה של גויים. ומשום האי קושיא רצה הגאון הנ"ל לחדש חידוש גדול, דהא שכתבו התוספות דנעשה של גויים מבטל קדושת חומה אינו אלא אם חרבה

* מתוך ספר שבכתובים 'אור פני מלך' על הרמב"ם הלכות טומאת צרעת, נכתב בשנת תשי"ו.

חומתה, והקדושה נשארה משום דדרשינן 'אשר לוא חומה' אף על פי שאין לו עכשיו והיה לו קודם לכן, בכגון זה מהני רוב עכו"ם לבטל קדושת חומה. אבל אם חומתה קיימת לא מהני רוב עכו"ם לבטל ממנה קדושת חומתה. ומשום הכי גיחא מאי דקאמר בירושלמי חרב חכר, היינו שחרב חומתה, וכל הקדושה היא אך ורק מצד שהיתה כאן חומה, לכך מהני נעשה של גויים לבטל ממנה קדושת חומה. עד כאן דבריו.

והנה מלבד שבדברי התוספות לא גרמו כלל דרובה עכו"ם אינו מבטל את קדושת חומה רק באופן שאין לה עכשיו חומה (ובפרט לפי ההנחה שמקורם מהירושלמי הנ"ל, בוודאי היה להם לרמוז לזה אם באמת כן היה הדבר). גם עצם החידוש קשה להולמו, דאם למדנו מגזירת הכתוב דקדושת חומה אינה במה שיש לה עכשיו חומה, אלא במה שהיה לה מכבר סגי, אם כן מה מעלה היא זו במה שיש לה עכשיו חומה במציאות.

והנראה בביאור עניין קדושת עיירות המוקפות חומה, דהנה זה לשון הרמב"ם בהלכות שמיטה ויובל יב, טו: "אין סומכין אלא על חומה המוקפת בשעת כיבוש הארץ, וכו', ועיר שהיתה מוקפת חומה בימי יהושע אע"פ שאינה מוקפת חומה עתה הרי היא כמוקפת, וכיון שגלו בחרבן ראשון בטלה קדושת ערי חומה שהיו בימי יהושע" וכו'. וכתב הראב"ד בהשגות: "א"א, חידוש גדול אני רואה בכאן דהוא סבר קדושת יהושע לא קידשה לעת"ל והדר אמר אע"פ שאינה מוקפת עתה הרי היא כמוקפת ר"ל שהקדושה הראשונה לא בטלה עד שבטלה הארץ, חידוש גדול הוא זה ואין סומכין עליו שהראשונות בטלו משבטלה הארץ אע"פ שחומתה קיימת ואם נפלה חומתן מיד בטלה קדושתן" (ויעיין היטב רדב"ז וחסף משנה). והברור בכוננת הראב"ד הוא כמו שביאר רבינו יוסף קורקוס, שכוונתו להקשות מהא דמבואר להדיא בגמרא ערכין דף לב, ב, דר' אליעזר ב"ר יוסי דסבירא ליה דדרשינן 'אשר לוא חומה' אע"פ שאין לו עכשיו והיה לו קודם לכן, סבירא ליה דקדושה ראשונה קדשה לשעתה ולעתיד לבוא, ואם כן הרמב"ם שפוסק קדושה ראשונה לא קדשה לעתיד לבוא, למה הביא את דינו של ר' אליעזר ב"ר יוסי ד'אשר לוא חומה' אע"פ שאין לו עכשיו, זה תורף קושיית הראב"ד.

והנה ר"י קורקוס תירץ את דעת רבינו באופן זה, דהרמב"ם סבירא ליה דאף מאן דסבירא ליה קדושה ראשונה לא קידשה לעתיד לבוא מודה דרשא ד'אשר לוא חומה' אע"פ שאין לו עכשיו, פירוש דקודם החורבן מיירי שעדיין קדושת הארץ במקומה היתה, ומה שאמרו בגמרא חזא מינייהו ר' אליעזר ב"ר יוסי וכו' דמשמע דליכא מאן דדריש ההיא דרשא, אלא מאן דסבר לא קידשה לעתיד לבוא היינו משום דקים ליה לתלמודא דאיהו דריש לה לומר שאפילו לאחר החורבן תועיל החומה שבימי יהושע ואף על פי שאין לו עכשיו אף לאחר החורבן קאמר כפשט הלשון אף על פי שאין לו עכשיו והיינו על כרחין משום דקסבר קידשה לעתיד לבוא. עיין שם בר"י קורקוס.

נמצא לפי זה דרשא ד'אשר לוא חומה' אף על פי שאין לו עכשיו והיה לו קודם לכן, אפשר למדרש בתרי אנפי, או דאף על פי שאין לו עכשיו היינו גם אחרי החורבן, וכל המקור לומר שקדושה ראשונה קידשה לעתיד לבוא הוא מהאי קרא גופא, או דאף על פי שאין לו עכשיו היינו דאין לו אחרי הכיבוש והקידוש, והיינו דמצד ביטול

החומה לא בטילה הקדושה שבה, אבל חורבן הארץ מבטל את קדושת הארץ בכללה, וגם קדושת ערי חומה בכלל, והגמרא סוברת בדברי ר' אליעזר ב"ר יוסי כהפירוש הראשון, ולכך קאמרינן דלדידיה קדושה ראשונה קידשה לעתיד לבוא. אבל גם למאן דאמר לא קידשה לעתיד לבוא שפיר דרשינן כהפירוש השני אשר לוא חומה אף על פי שאין לו עכשיו והיה לו קודם לכן, היינו דגם אם נפלה החומה אחרי הקידוש גשאר הקידוש בתקפו. וזוהי דעתו של הרמב"ם שהביא חך דינא, אף שפסק קדושה ראשונה לא קידשה לעתיד לבוא.

איברא דיש לעיין טובא, דהנה זה לשון השמועה בערכין שם (ובשבועות דף טז, א): "תניא ר' ישמעאל בר' יוסי, למה מגו חכמים את אלו שכשעלו בני הגולה מצאו אלו וקידשום אבל ראשונות כבר בטלו משבטלה קדושת הארץ קסבר קדושה ראשונה כו' ולא קידשה לעת"ל, ורמינהי א"ר ישמעאל בר' יוסי, וכי אלו בלבד היו והלא כבר באמר כו' אלא מנאום ולא אלו בלבד אלא כל שתעלה לך מסורת בידך מאבותיך שמוקפת חומה מימות יהושע בן נון כל מצות הללו נוהגות בה מפני שקדושה ראשונה קידשה לשעתה וקידשה לעת"ל", עיין שם היטב. ואיכא לעיוני, למה תניא בברייתא קמייתא 'אבל ראשונות כבר בטלו משבטלה קדושת הארץ' דסברה קדושה ראשונה לא קידשה לעתיד לבוא, למה לא הקדישום עתה בקדושה שניה (זוה ודאי דאין כוונת הגמרא על ראשונות שהיו במקומות שלא קידש עזרא, דאין הלשון מוכיח כן). ובשלמא לדעת רש"י דמפרש שם דערי חומה נתקדשו בשתי תודות ובשיר ובית דין מהלכין אחריהן כו' (יעויין בתוספות שם), או לדעת ה'טורי אבן' במגילה דף ז דערי חומה נתקדשו במיוחד בקדושת פה — אפשר לומר דהנך ראשונות, כיוון שחרבו חומתם לא היו ניכרין כלל ולא היו יודעים את מקומן בדיוק, ומשום כך לא נתקדשו. ואין הכי נמי אם אחרי כן תעלה מסורת אבות על מקום מסויים שהוא מערי חומה, יהיה אפשר להקדישו מחדש, לרש"י בשתי תודות וכו' ולדעת ה'טורי אבן' בקדושת פה. אבל הרי ברמב"ם לא נתבאר כלל איך היו מקדשים עיירות מוקפות חומה. ועיין בספר חידושי רבינו חיים הלוי סוף הלכות שמיטה ויובל שכתב דמסתימת לשון הרמב"ם משמע, דסובר דבכלל לא היה קידוש בעיירות המוקפות חומה, אלא על ידי כיבוש כל הארץ נתקדשו עיירות המוקפות חומה. והנה הגר"ח כתב, דמסתימת דבריו משמע כן, אכן באמת מפורש כן בלשון הרמב"ם, שהרי כתב "כיון שעלה עזרא בביאה השניה נתקדשו כל הערים המוקפות חומה באותו העת" וכו', ומה שכתב שם 'וקדשו ערי חומה, בוודאי שאין כוונתו לקידוש מיוחד בשבילם אלא כוונתו ו'קדשו' בקמץ, שעל ידי כיבוש כל הארץ נתקדשו אף הם. ובאמת כשיטת הרמב"ם מבואר להדיא בפירוש ר' גרשום מאור הגולה ערכין שם שכתב בדיבור המתחיל 'וקידשום': "וקידשום לשמיטה ויובלות ולמעשרות (ולתודות) [ולתורת] בתי ערי חומה". ומה מאד תמוהים דבריו, הא עסוקים אנו בבתי ערי חומה, ומה מערב לכאן יובלות שמיטין ומעשרות שנהוגים בכל הארץ, ומה שייכים דינים אלו לקידוש ערי חומה. ועל כרחך שרבינו גרשום מאור הגולה מפרש דלא היה כלל קידוש מיוחד בבתי ערי חומה, אלא הקידוש שהיה על כל הארץ. לחדש דיני שמיטה ויובל ומעשרות, הוא הוא הגורם שתחול

הקדושה על ערי חומה. נמצא דעת הרמב"ם כדעת רבינו גרשום — ואם כן תמוה טובא למה אמרינן דמשום דקדושה ראשונה לא קידשה לעתיד לבא ראשונות כבר בטלו, וקדושה חדשה אי אפשר לעשות להם, הא אפילו אם אין אגחנו יודעים את מקומם הנכון משום דחרבה חומתן, מכל מקום תחול עליהם הקדושה בלא יודעים על ידי קידוש כל הארץ, וכשתעלה המסורת בידינו מאבותינו תהא מקודשת למפרע, ולמה לא אמרינן הכי? — ועל כרחך דהך ברייתא לא סבירא ליה הך דרשא ד'אשר לוא חומה' אף על פי שאין לו עכשיו והיה לו קודם לכן, ולכך כיוון שחרבה חומתן בטלה קדושתן ולא מהני בהו קידוש כלל, אם כן מפורש בגמרא דמאן דסבירא ליה קדושה ראשונה לא קידשה לעתיד לבוא לא דריש כלל את דרשת ר' אליעזר ב"ר יוסי אפילו כהאופן השני שפירשנו לעיל, ולכך לא מהני בהו קידוש כלל, ומהיכן לקח הרמב"ם לחלק את הדרשה הזאת לשני כיוונים.

ואשר יראה ברור בדעת הרמב"ם, דהכיין סבירא ליה, דאף דדרשינן 'אשר לוא חומה' אף על פי שאין לו עכשיו והיה לו קודם לכן, מכל מקום יש דין מיוחד שבשעת קידוש בעינן חומה במציאות. וכה הם דבריו הברורים של הרמב"ם בתחילת ההלכה ההיא: "אין סומכין אלא על חומה המוקפת בשעת כיבוש הארץ", והיינו דלא רק בשעת כיבוש יהושע, אלא גם בשעת כיבוש עזרא (דמקיש ביאתן בימי עזרא לביאתן בימי יהושע), ולא יכול לחול בשום אופן קידוש על עיירות המוקפות חומה כי אם אותן שבשעת כיבוש עזרא הן מוקפות חומה. אבל שפיר דרשינן מאשר לוא חומה דאף על פי שלאחר הכיבוש חרבה החומה, הקדושה נשארת בתקפה, ולכך תניא בברייתא דהראשונות כבר בטלו ולא חל עליהם קדושה כלל, משום דכיוון דסבירינן קדושה ראשונה לא קידשה לעתיד לבוא, ובעינן קידוש חדש, יש דין מיוחד דבשעת כיבוש בעינן חומה ממש, ובלא חומה אי אפשר להקדישה, משום דאין סומכין אלא על חומה המוקפת בשעת כיבוש הארץ אבל אין הקדושה קשורה עם החומה כלל, וגם אם חרבה החומה הקדושה נשארת בעינה.

ולפי זה עולין בדיוק נמרץ דברי הרמב"ם בהלכות שמיטה ויובל שם, שכתב: "כיון שעלה עזרא בביאה השנייה נתקדשו כל הערים המוקפות חומה באותו העת מפני שביאתן בימי עזרא וכו'". הרי שהדגיש הרמב"ם 'המוקפות חומה באותו העת', היינו משום דאין סומכין אלא על חומה המוקפת בשעת כיבוש הארץ. ובהלכה טז שם כתב: "וכן לעת"ל בביאה שלישית בעת שיכנסו לארץ יתחילו למנות שמיטין כו' ויקדשו בתי ערי חומה" כו'. כאן דילג רבינו על תיבת 'המוקפות' וכתב סתם 'בתי ערי חומה', והוא משום דהנה הראב"ד בהשגות תמה עליו, כיוון דקדושה שניה קדשה לעתיד לבוא למה בעי קידוש. וכבר ביאר בארוכה הגר"ח מבריסק בספרו את דעת הרמב"ם, דבאמת התחלת הקדושה היתה בשעה שקידש עזרא, ורק היה חסרון של 'כל יושביה עליה', שזוהו תנאי בקיום דין יובל, וכל שאין היובל נוהג אין בתי ערי חומה נוהגין, ולכך בירושה שלישית ייגמר הקידוש של בתי ערי חומה. ולכך כתב סתם 'בתי ערי חומה', כיוון דאו לא יהיה הקידוש הגמור, לא בעינן שיהא מוקף חומה בעת ההיא, כיוון דבשעת ירושה שניה היתה מוקפת חומה. ולכן דייק הרמב"ם לכתוב בהלכה טו 'המוקפות'

ובהלכה טז לעניין ירושה שלישית כתב סתם 'בתי ערי חומה' ולא הזכיר 'המוקפות',
ונכון.

זו דעת הרמב"ם. אבל הראב"ד שהשיג עליו בהלכה טו סיים בסוף דבריו, דאין
הכי נמי לדידן דפסקינן קדושה ראשונה קידשה לשעתה ולא קידשה לעתיד לבוא אם
תחרב החומה מיד בטלה קדושתו, וכן מבואר בדבריו בפירושו לתורת כהנים פרשת
בהר ובפירוש המיוחס להר"ש שם, עיין שם.

ויש לומר דגם דעת התוספות בכתובות כדעת הראב"ד, דהנה לכאורה יש להבין
אם סברינן לא קידשה לעתיד לבוא, למה אי אפשר למידרש האי קרא ד'אשר לוא חומה'
אף על פי שאין לו עכשיו והיה לו קודם לכן. וכן יש להבין להיפוך, אי דרשינן האי
קרא למה מוכרח לסבור קידשה לעתיד לבוא. ועל כרחך צריכים לומר, דהגמרא סוברת
דכיוון דאין קדושתה אלא עד זמן מסויים ואין קדושתה לעולם, או מהני שפיר האי
דמיחרבה חומה לבטל את הקדושה, אבל אם סברינן דקדושתה קדושת עולם היא, אז
אין בזה דנתבטלה החומה לבטל את הקדושה. ועל פי הנחה זאת הוסיפו התוספות, דגם
אם נעשה העיר רוב גויים מתבטלת קדושתה, כשם שאם חרבה החומה מתבטלת
הקדושה. אבל למאן דסבר קדושה ראשונה קידשה לשעתה וקידשה לעתיד לבוא
ודריש 'אשר לוא חומה' אף על פי שאין לו עכשיו והיה לו קודם לכן, אין ספק דאין
קדושת עיר חומה מתבטלת על ידי זה דנעשית רובה עכו"ם, דכל שכן הוא, דהא גם
אם נחרבה החומה נשארת הקדושה, כל שכן דלא נחרבה אלא שנעשית העיירה של
גויים, דהקדושה נשארת בתקפה.

ומתורץ לפי זה מה שתמהנו לעיל על התוספות מהא דשקיל וטרי בערכין אם
קדושה ראשונה קידשה לעתיד לבוא לעניין קדושת ערי חומה, הא ודאי דבשעת
החורבן היו העיירות רובן עכו"ם. ולפי זה שפיר, דהא אי סברינן קידשה לעתיד לבוא
לא מהני רוב עכו"ם לבטל קדושת חומה, ומשום הכי שקיל וטרי שפיר.

ועל פי זה נבוא לדעת ולהבין מקורם של התוספות מהירושלמי מגילה ה"ל.
דהנה עיין מגילה דף ג, ב: "ואריב"ל כרך שחרב ולבסוף ישב בידון ככרך, מאי חרב
אילימא חרבו חומותיו ישב אין לא ישב לא, והא דתניא ר"א בר' יוסי אומר, אשר לוא
חומה אע"פ שאין לו עכשיו והיה לו קודם לכן, אלא מאי חרב שחרב מעשרה בטלגים".
אבל בדעת הירושלמי נראה, דסובר דהך דינא דחרב הכרך היינו חרב חומתה, ולא קשיא
כלל מהא דתניא ר' אליעזר בר' יוסי ד'אשר לוא חומה' אף על פי שאין לו עכשיו
והיה לו קודם לכן, דאיהו סובר קדושה ראשונה קידשה לשעתה וקידשה לעתיד לבוא,
אבל אם נסבור לא קידשה לעתיד לבוא לא סברינן הך דרשא, כמו שכתב הראב"ד,
וכן הוא דעת התוספות בכתובות, עיין לעיל, וכמו שמשמע מסוגיית הגמרא בשבועות
ובערכין. ולכך שואל הירושלמי שתי שאלות — אחת, חרב הכרך; שנית, נעשה של
גויים, דתרי אלו מבטלים את קדושת החומה אם קדושה ראשונה לא קידשה לעתיד
לבוא, ולכך שואל אם גם לעניין קריאת המגילה בידון ככפר, יעויין תוספות מגילה
דף ג, ב ד"ה 'כרך'.

הנה שמעתי מפי אאמו"ר הגרמ"ל זצ"ל, להביא ראייה דעיר ציון היתה מן העיירות המוקפות חומה מימות יהושע בן נון, שהרי עזויהו מלך יהודה שנצטרע יצא מחוץ למחנה וישב בבית החפשית (עיין מלכים ב טו), ואם ציון לא היתה מוקפת חומה מימות יהושע בן נון למה הוצרך לצאת ממנה והלא מצורע אינו משולח אלא מתוך עיר המוקפת חומה מימות יהושע בן נון, וישב בביתו ודיו, ועל כרחין דציון מוקפת חומה מימות יהושע בן נון, וזו ראייה נצחת.

ולפי זה נראה לומר כמה שכתב המבי"ט ב'קריית ספר' בהלכות בית הבחירה פרק ז: "ונראה דכיון דמדאורייתא הוי מחנה ישראל עיירות המוקפות חומה אפילו לענין קדשים קלים הנאכלים בכל מחנה ישראל גמי אי לאו דאיכא הפסק בין ירושלים לעירות המוקפות חומה ונפסלין ביוצא אבל אי הוי סמוכות זה לזה היו נאכלין". ולפי המבואר דציון היתה עיר המוקפת חומה מימות יהושע בן נון, ניתן לומר דלא היו שתי חומות מיוחדות אחת לירושלים ואחת לציון והפסקה באמצע, אלא היתה חומה גדולה, והיתה בנויה כותל חומה בין ירושלים לציון ובתוך החומה שער לצאת מירושלים וליכנס לציון, ואיך שיהיה הדין לענין עובי החומה, עיין פסחים דף פה, ב. מכל מקום ברור, דהיכן שנגמרת עיר ירושלים שמה מתחלת עיר ציון, דממה נפשך יש כאן אחת משתי אלה. ויוצא דלדעת ה'קריית ספר' אכלו שפיר קדשים קלים בעיר ציון, ומכיוון שרבינו בהלכות בית הבחירה ז, יד כתב: "ירושלים מקודשת משאר העיירות המוקפות חומה שאוכלין קדשים קלים ומעשר שני לפנין מחומתה". מבואר מזה דסובר דלא כה'קריית ספר', דהא מבואר להדיא דגם בציון לא היו אוכלים קדשים קלים, דוק (שוב הדפיס אאמו"ר זצ"ל את ספרו 'זמנים' ושם בסימן לט הביא את זה בשמי, ע"ש).